

Teisės terminijos tvarkyba Terminologijos komisijoje (1921–1926): Terminologijos komisijos 100-mečiui

ALVYDAS UMBRASAS

Lietuvių kalbos institutas

ORCID id: <https://orcid.org/0000-0002-5184-0056>

ANOTACIJA

2021 m. sukanka 100 metų, kai Lietuvoje buvo įsteigta pirmoji Terminologijos komisija, organizuotai tvarkiusi įvairių sričių, taip pat ir teisės, terminiją. Lietuvių kalba, kaip oficiali teisės kalba, tuo metu žengė tik pirmuosius žingsnius. Terminologijos komisijos apsparstytas ir ne vieną kartą spaudoje paskelbtas teisės terminų sąrašas prisidėjo prie teisės kalbos tvarkybos. Kad ir nedidelis, sąrašas, kuriame buvo ir vartosenos pavyzdžių, padėjo teismų tekstus rašyti lietuviškai ir atliko iš esmės didaktinę funkciją.

ESMINIAI ŽODŽIAI: teisės terminai, terminijos istorija, terminų tvarkyba, Terminologijos komisija, sukaktis.

ABSTRACT

2021 marks the 100th anniversary of the establishment of the first Lithuanian Terminology Commission, which systematized the terminology of various fields, including law, in an organized manner. Lithuanian, as the official language of law, took only the first steps at that time. The list of legal terms considered by the Terminology Commission and published several times in the press contributed to the standardization of the legal language. Although small, the list, which included examples of usage, helped to write court texts in Lithuanian and performed a largely didactic function.

KEYWORDS: legal terms, history of terminology, terminology ordering, Terminology Commission, anniversary.

IVADAS

1918 m. atkūrus nepriklausomybę lietuvių kalba pirmą kartą pradėta vartoti oficialioms valstybės reikmėms, todėl teisės terminijos ir apskritai teisės kalbos tvarkymas buvo ypatingos svarbos dalykas, tiesiogiai susijęs

su valstybingumu. O teisės kalbos iššūkių tuo metu būta daug, nes atkūrus valstybę buvo palikta galioti daugybė čia veikusių Rusijos imperijos teisės aktų – jauna valstybė tiesiog neturėjo kitos išeities – ir imtasi palaipsniui tuos teisės aktus versti¹ į lietuvių kalbą, kartu diegti lietuvių kalbą į įvairias gyvenimo sritis, kuriose prieš tai oficialios lietuvių kalbos beveik nebuvo². Pirmaisiais nepriklausomybės metais parengtas ir 1919 m. sausio mėnesį paskelbtas įstatymas *Laikinis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas* nustatė, kad teismų darbas taip pat turi būti atliekamas valstybine lietuvių kalba (LLTDS 1919). Tačiau tai nebuvo lengvai įgyvendinama, nes trūko ne tik terminų, bet ir žmonių, gebančių teisės reikalus tvarkyti lietuviškai.

Teisės terminijos padėtis pirmosios nepriklausomybės laikotarpiu jau yra nagrinėta (Umbrasas 2001), apie lietuvių teisės kalbos formavimąsi tuo laikotarpiu yra rašę ir kiti autoriai, pavyzdžiui: Vytautas Andriulis (Andriulis 1998: 11–13), Mindaugas Maksimaitis (Maksimaitis 2007), Ieva Deviatnikovaitė (Deviatnikovaitė 2021), rašę ir patys amžininkai, pavyzdžiui: Petras Stravinskas (Stravinskas 1938), Boleslovas Masiulis (Masiulis 1954) ir kt. Parengti šį straipsnį paskatino sukaktis – 1921 m. kovo 14 d. to meto ministras pirmininkas Kazys Grinius ir švietimo ministras Kazys Bizauskas pasirašė Terminologijos komisijos sudarymo įsakymą (TKSĮ 1921). Jis buvo paskelbtas *Vyriausybės žiniose* po poros savaitių – kovo 29 d. Taigi, prabėgo 100 metų nuo tada, kai buvo sudaryta pirmoji oficiali komisija, kaip pasakyta įsakyme, „visų mokslo sričių ir visų praktikos gyvenimo reikalų terminams nustatyti ir suvienodinti“. Įsakyme numatyta, kad komisiją, veikiančią prie Švietimo ministerijos³, sudarys dešimt asmenų, ir kartu dar bus dešimt žemesnio lygmens įvairių sričių komisijėlių, kurios rengs medžiagą ir teiks svarstyti pagrindinei komisijai. Viena iš tų komisijėlių – *teisių mokslo*. Suplanuota, kad Terminologijos komisija per Švietimo ministeriją skelbs visuomenei savo svarstomą medžiagą, kad galėtų

¹ Nemažai vertimų buvo padaryta iš esmės privačia iniciatyva ir neturėjo oficialaus statuso. Tokie buvo didžiojoje Lietuvos dalyje galioję pagrindiniai kodeksai (tiesa, *kodekso* terminas tada dar nebuvo nusistovėjęs). Kartu turėtina omenyje, kad dalyje Lietuvos (Užnemunėje, Klaipėdos krašte, Palangos valsčiuje ir nedidelėje Zarasų apskrities dalyje) veikė kiti teisės aktai, kurių lietuviškų vertimų apskritai neskelbta (plačiau žr.: Andriulis 1998: 22–27; Maksimaitis 2001: 168–176).

² Pavyzdžiui, nemažai sunkumų būta diegiant lietuvių kalbą karybos srityje (žr. Ažubalis, Builienė, Kazlauskaitė-Markelienė 2010: 7–33).

³ Pasak Aldono Pupkio, Švietimo ministerija tais laikais ne tik užsiėmė edukacine veikla, bet ir buvo vienas iš svarbiausių kultūrinio ir dvasinio gyvenimo tvarkymo centų visoje šalyje (Pupkis 2019 1: 6). Terminologijos komisija Lietuvoje kurtą Latvijoje jau nuo 1919 m. veikusios analogiškos komisijos pavyzdžiu (plačiau žr. Kvašytė 2021).

gauti atsiliepimų, ir pagaliau sutarti, Komisijos priimti terminai bus spausdinami leidinyje *Švietimo darbas* ir taps valstybės įstaigoms privalomi.

1921 m. kovo mėnesį įsteigta Terminologijos komisija į pirmąją savo posėdį susirinko balandžio 21 d. (TKPP 1921: 1⁴). Iš dešimt narių į pirmąjį posėdį atvyko septyni: Kazimieras Būga, Aleksandras Dambrauskas (kitai Adomas Jakštas), Pranas Dovydaitis, Jonas Jablonskis, Pranas Mašiotas, Antanas Smetona ir Antanas Vireliūnas. Iš kviestųjų neatvyko Vladas Požėla, Juozas Tumas-Vaižgantas ir Adomas Varnas. Kaip matyti, Komisiją sudarė gerai žinomi visuomenės veikėjai – kalbininkai, teisininkai, publicistai, pedagogai. Daugelio jų veikla buvo įvairiašakė – tai buvo plačių interesų žmonės. Įžanginiame posėdyje sutarta, kad pirmiausias Komisijos uždavinys – „suvienodinti oficialinė valstybės įstaigų kalba“ (TKPP 1921: 1). Kartu sutarta peržiūrėti ir pataisyti įvairių mokslo šakų terminus.

Dėl darbo tvarkos pirmajame posėdyje planuota, kad terminus Terminologijos komisijai svarstyti raštu oficialiai teiks suinteresuotos ministerijos per tam specialiai paskirtus asmenis. Terminus teikusių ministerijų atstovai bus kviečiami į posėdį⁵. Anuomet kartu numatyta, kad terminus svarstyti gali teikti ir pavieniai suinteresuoti asmenys. Kad medžiagą svarstyti būtų lengviau, pageidauta, jog prie terminų būtų pridėta aiškinamųjų sakinių.

Antrajame Terminologijos komisijos posėdyje, vykusiame po trijų dienų (balandžio 24 d.), šį kartą dalyvaujant jau devyniems nariams (nebuvo tik V. Požėlos, kuris į Komisijos veiklą, regis, apskritai neįsitraukė), nuolatiniu Komisijos pirmininku patvirtintas A. Smetona, o sekretoriumi – A. Vireliūnas. Dėl ateities darbo sutarta, kad sprendimai bus priimami paprastąja balsų dauguma ir tik tada, kai posėdyje dalyvaus ne mažiau kaip šeši nariai, iš kurių bent vienas turi būti filologas (t. y. J. Jablonskis arba K. Būga; akivaizdu, kad jų vaidmuo Komisijoje turėjo būti reikšmingas) ir referentas (TKPP 1921: 2).

Terminologijos komisijos, veikusios iki 1926 m. vidurio, sudėtis, jos pirmininkas ir sekretorius ne kartą keitėsi, palaipsniui radosi nesutarimų, požiūrių skirtumų, ypač terminų lietuvinimo klausimu, – susidarė grupės, norinčios „viską lietuvininti, nieko svetimo nepaliekant“, „kai ką lietuvininti, bet svarbesnių mokslo ir šiaip labai įprastų žodžių nebraukti“ ir „inter-

⁴ Čia ir toliau nurodomi Terminologijos komisijos posėdžio metai, o po dvitaškio – protokolo numeris.

⁵ Iš esmės tokia tvarka egzistuoja ir dabartiniais laikais Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Terminologijos pakomisės posėdžiuose svarstant valstybės institucijų Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymo ir jo įgyvendinamųjų teisės aktų nustatyta tvarka pateiktus terminus (Umbrasas 2013: 96–97).

nacionalinių žodžių nelietuvinti“ (Laurinaitis 1925b: 2–3), tai trukdė nuosekliam ir sistemingam darbui, paskatino kritiką⁶. J. Jablonskis iš Komisijos veiklos nuo 1923 m. pradžios buvo pasitraukęs, 1925 m. Švietimo ministerijos sugrąžintas į Komisiją jai vadovauti, bet 1926 m. viduryje dėl sveikatos problemų pirmininko pareigų atsisakė. Jam atsistatydinus Švietimo ministerija Komisiją apskritai paleido ir Kauno universitetą įpareigojo sudaryti kitą komisiją, bet ten terminų svarstymo veikla taip ir nepradėjo. Dirbdama be J. Jablonskio ir K. Būgos (pastarasis mirė 1924 m. pabaigoje) Komisija buvo nukrypusi į perdėtą purizmą (Palionis 1995: 281). Plačiau apie Terminologijos komisijos veiklą, joje dirbusius asmenis žr. Albinos Auksoriūtės publikacijose (Auksoriūtė 2011, 2021).

Terminologijos komisijos veikla apėmė įvairias sritis, bet šiame straipsnyje dėmesys kreipiamas tik į teisės sritį ir nagrinėjami tik teisės terminai. Straipsnio tikslas – taikant aprašomąjį analitinį metodą atskleisti Terminologijos komisijos indėlį į teisės terminų tvarkybą nepriklausomybės pradžioje, parodyti jos terminologinių siūlymų pobūdį ir raidą. Straipsnyje analizuojamos ne tik viešos Komisijos sprendimų publikacijos, bet ir plačiau nenagrinėti Komisijos posėdžių protokolai. Tiek šios, tiek kitų ano meto terminologijos komisijų, svarstusių teisės terminus, veikla yra apžvelgta (žr. Umbrasas 2010: 20–26), čia siekiama papildyti ankstesnių tyrimų medžiagą tiek šaltiniais pagrįstais istoriniais, tiek ir terminologiniais duomenimis.

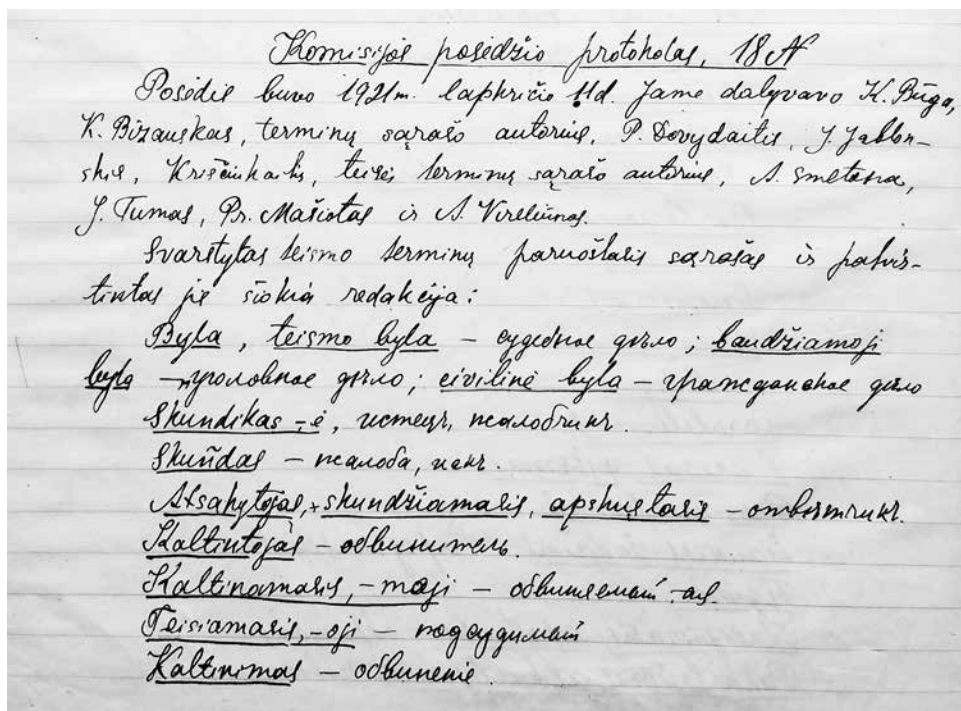
TEISĖS TERMINŲ SVARSTYMAS IR PUBLIKAVIMAS

Terminologijos komisijos sudarymo įsakyme buvo numatyta, kad darbas vyks įvairiose sričių komisijėlėse, tačiau iš šios Komisijos posėdžių protokolų nėra aišku, kaip tos komisijėlės veikė (ir ar visos jos veikė⁷). 1921 m. spalio 6 d. (TKPP 1921: 13) svarstant kitų metų sąmatą numatyta skirti lėšų komisijėlių posėdžiams ir sutarta sudaryti komisijėles matematikos, gamtos, geografijos, literatūros ir teisės terminams rengti⁸. Kai kurių ko-

⁶ Apie lietuvinimo nesutarimus Komisijoje ir kritiką plačiau žr. Keinys 2012 [1967]: 38–41. Reikia pridurti, kad tie nesutarimai su teisės terminų svarstymais Komisijoje nebuvo susiję, teisės srities nepalietė.

⁷ Terminologijos komisijos sudarymo įsakymas numatė, kad sričių komisijėles sudarys suinteresuotos valstybės įstaigos (TKSĮ 1921), tačiau, kaip rašo Komisijoje ne nuo pradžių dirbęs Jonas Martynas Laurinaitis, „kadangi įsakymas aiškiai neuždėjo pareigos nė vienai valstybės įstaigai tuo reikalu pasirūpinti, tai niekas tų komisijėlių ir nesudarė“ (Laurinaitis 1925a: 5). Jis išskiria tik Krašto apsaugos ministeriją, sukūrusią komisiją ir visą terminologijos darbo tinklą kariuomenėje. Tiesa, vėliau rašydamas mini ir Žemės ūkio, Susisiekimo ministerijas (Laurinaitis 1930: 27). Nepaisant komisijėlių trūkumo, Terminologijos komisija terminų sąrašus svarstė, juos rengusios darbo grupės ar atskiri asmenys galėjo prilygti komisijėlėms.

⁸ Čia, matyt, pirmosios sritys, kurioms ketinta skirti dėmesį, juoba kad iki vasaros „sistematingai parengtų projektų Komisijai dar nepristatytą“ (TKPP 1921: 10).

misijėlių sudėtis numatyta, tačiau apie, kaip tuo metu vadinta, Teisių terminų komisijėlę pasakyta tik tiek, kad ją pavesta sudaryti A. Smetonai. Beje, A. Smetona jau birželio 9 d. posėdyje kėlė klausimą, kad reikia nustatyti kai kurių publicistikai (dabar matyti, kad ir administracinei teisei) svarbių rusiškų žodžių atitikmenis. Tada sutarta, kad rusų *власть* lietuvių kalboje atitinka *valdžia*, *правительство* – *vyriausybė*, o *начальство* – *vyresnybė* (TKPP 1921: 10).

Praėjus vos kiek daugiau nei mėnesiui nuo sprendimo sudaryti Teisių terminų komisijėlę priėmimo – lapkričio 11 d. – Terminologijos komisija apsvastė (TKPP 1921: 18) nedidelį teisės terminų sąrašą su vartosenos pavyzdžiais (protokole yra kiek daugiau nei du puslapiai smulkaus rankraštinio teksto; žr. 1 pav.). Be Terminologijos komisijos narių, posėdyje dalyvavo ir to sąrašo rengėjas Antanas Kriščiukaitis, Vyriausiojo Tribunolo, t. y. tuometinio Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, pirmininkas. Tą patį mėnesį (lapkričio 26 d. posėdyje) nutarta laikraštyje *Lietuva* paskelbti jau apsvarstytus teisės terminus (TKPP 1921: 21), bet iš karto skelbta nebuvo, nes gruodžio 1 d. posėdyje (TKPP 1921: 22) svarstyta kita to paties teisės

terminų sąrašo dalis, taip pat su vartosenos pavyzdžiais (protokole yra pusketvirto puslapio smulkaus rankraštinio teksto; žr. 2 pav.). Tiesa, pirmojo posėdžio protokole teikti lietuviški terminai su rusiškais atitikmenimis, o antrojo posėdžio protokole atvirkščiai – rusiški terminai su lietuviškais atitikmenimis (t. y. ir terminai skirtingi, ir išdėstymas skirtingas).

Kaip parašyta antrojo teisės terminų svarstymo posėdžio (gruodžio 1 d.) protokole, tie terminai buvo „teismo reikalui“. Iš esmės tai atspindi to meto teisės terminų poreikius, o ir sąrašo rengėjas A. Kriščiukaitis pagal savo veiklos sritį buvo suinteresuotas tvarkyti būtent teismui aktualius terminus. Pirmiausia iš abiejų protokolų matyti, kad norėta susitarti dėl teismo procese reikalingų asmenų pavadinimų, pvz.: *bylininkas* (сторона (въ судѣ бѣльн⁹), *тяжущійся*), *skundikas* (истецъ, жалобщикъ), *liudytojas* (свидѣтель), *kaltintojas* (обвинитель), *kaltinamasis* (обвиняемый), *teisiamasis* (подсудимый). Kai kurie terminai teikti su sinonimais, pvz.: *atsakytojas*, *skundžiamasis*, *apskųstasis* (отвѣтчикъ). Pirmojo posėdžio protokole surašyta jau sutarta medžiaga, o antrojo posėdžio protokole išskirta Komisijos siūlymų skiltis. Iš jos matyti, kad daugumai svarstyti pateiktų terminų pritarta, palyginti nedidelė dalis terminų per posėdį buvo pakeisti, pvz., vietoj formos su priešdėliu *pareiškėjas* sutarta teikti *reiškėjas* (заявитель), taip pat pridėta sinonimų, pvz., Komisijos pasiūlyta *civilinis*, *turtinis skundikas* (гражданскій истецъ), nors pirminiame variante buvo tik *civilinis skundikas*, pridėtas sinonimas *trețininkas* greta *trečiasis asmuo byloje* (*trečiasis bylos asmuo*) (третье лицо въ дѣлѣ). Vartosenos pavyzdžiai, protokolo duomenimis, svarstant keisti labai mažai, tik vienas nevykęs pavyzdys gerokai performuluotas: buvo – *Skundikas padėjo skundui kainą 1000 r. ir prašė tos sumos skundą apdrausti uždėjus areštą ant atsakytojo kilnojamojo turto*; pakeista – *Skundikas įvertino savo skundą 1000 r. ir prašė tos sumos skundą apdrausti uždėjimu (arba: uždėjus) arešto atsakytojo kilnojamajam turtui, mantai*.

Gruodžio viduryje (15 d.) vykusiame posėdyje (TKPP 1921: 24), kuriame dalyvavo ir A. Kriščiukaitis, fiksuojama, kad „ištaisyti juridiniai terminai“ (konkretybių nepateikiama), ir nutariama juos paskelbti. Jau po savaitės (gruodžio 23 d.) terminų projektas pasirodo laikraštyje *Lietuva*, kaip parašyta, „viešajai mėnesio laiko kritikai“ (TTP). Sąrašas paskelbtas gana chaotiškas, pramaišiui dėti tiek terminai, tiek aktualūs žodžių junginiai, tiek sakinių pavyzdžiai (žr. 3 pav.). Projekto sąrašė iš viso buvo 68 numeruoti

⁹ Tarp žodžių turėtų būti kablelis, bet protokole jo nėra. Visame straipsnyje pavyzdžių raiška netaisyta, jie imami iš šaltinių (tik lietuviškas terminas rašomas pirmas, kai protokole pirmas terminas buvo rusiškas).

34	<u>Posedžio protokolas, 22.12, gruodžio 1 d.</u> <u>Posėdy dalyvavo H. Buga, A. Gamaščius, J. Jaltenskis,</u> <u>Dr. Maskotas, J. J. Smetona, ir J. Tumas ir A. Varnas.</u> <u>Išvairių terminų kaimo reikali.</u>	
	<u>Patvirtinta:</u>	<u>Komisijos nuomoni:</u>
	Pomozona (br. cygų gurus), msney- muras - bylininkas	<u>Byliniškai</u>
	Pramangankių ucinas - ciulnis skundikas	<u>Ciulnis, turinis</u> <u>skundikas</u>
	Čugromens - liudytojas	"
	Čugromenskoj nokovanie - hody- tojas, parodymas, liudymas	" " liudytojas
	Zastumais - pareiškimas	<u>Pareiškimas</u>
	Zastuenie - pareiškimas	"
	Tjermas uuro br. gurus -	
	trečiai asmuo byloje (br. bylos asmuo) -	<u>Pasaka - trečtininkas</u>
	Vorna ucko, skundo kaina	<u>Sk. o kaina is verto</u>
	Bompiruaci ucko - priešingasis skundas	"
	Odesnerumo ucko - apdrausti skunda	"
	Dokasamaisembo? irodymas	"
	yuuha - skaitinimas	is <u>klaidis</u>
	Dokasubais, dokasams, yuurams, yuurams - srodinets, irodyti, srodyti kaltybe, skaltinti	" is <u>klaidinti</u> , <u>klaidinti</u>
	Tyduurkas u raomase odhukenis - mečais is nevičiais (privetinis) kaltinimas	vnečais is nevič- šais, išsavinis, pri- vatinis kaltinimas
	Amuvas neaada - apelaacija, apelaivis (apelaicijos) skundas	"
	Kassauennas neaada = kassajis, kassarnis, kassacijis) skundas	"
	Raomnas neaada - atskirasis skundas	"

Teisės terminai (projektas)

(Žr. Ministrų Kabineto įsakymą Vyr. Žinių 60 Nr.)

Terminologijos Komisija savo posėdy š. m. gruodžio 15 d. nutarė paskelbti viešajai mėnesio laiko kritikai (skaitant nuo paskelbimo dienos) pirmąjį teisės reikalams terminų ir jų vartojimo pavyzdžių sąrašą.

Pastaba. Šio sąrašo terminai paliekti Vyr. Tribunolo P. ko Kriščiukaičio. T. Komisija, su mažomis atmainomis, savo š. m. 18 ir 22 posėdžiuose, rado juos galimus vartoti.

Sąrašas 1.

1. **Byla, teismo byla** — rus. sudebnoje dielo. **Baudžiamoji byla** — r. ugodovnoje dielo; **civilinė byla** — r. graždanskoje dielo.
2. **Skundikas-ė** — r. istec, žalobčik.
3. **Skundas** — r. žaloba, isk.
4. **Atsakytojas-a, skundžiamasis, apskųstasis** — r. otvietčik.
5. **Kaltintojas** — obvinitel.
6. **Kaltinamasis** — obviniajemi.
7. **Teisiamasis** — podsudimi.
8. **Kaltinimas** — obvinenije.
9. **Kauno Apygardos Teismo baudžiamoji byla**, kurioje Jonas Petraitis yra kaltinamas Baudžiamojo Statuto 581 straipsniu.
10. **Kauno Apygardos Teismo civilinė byla**, kurioje Jonas Petraitis skundžia Petrą Juozaitį dėl žemės.
11. **Civilinė byla** dėl mirusio Jono Petraičio turto paveldėtojų patvirtinimo.
12. **Civilinė byla**, kurioje Petras Juozaitis prašo patvirtinti jį mirusio Jono Petraičio įpėdiniu (turto paveldėtojų).
13. **Civilinė byla**, kurioje Jonas Petraitis skundžia Petrą Juozaitį dėl 1000 auksinių iš vekselio.
14. **Skundikas (ė)** palaikė (gynė) skundą, apskųstasis (skundžiamasis) skundo nepripažino (atmetė).
15. **Jis** yra įgaliotas skųsti ir atsakyti teisme.
16. **Kelti, iškelti, sukelti bylą**. Apskųsti, pašaukti, paduoti teisman, tieson, pareikšti skundą.
17. **Jonas Petraitis iškėlė** Petrui Juozaičiui bylą, kaltindamas jį Baudž. Statuto 418 straipsniu, arba: **J. P. apskundė** P. Juozaitį (kaltindamas jį) Baudž. St. 418 straipsniu, arba: **J. P. pašaukė (padavė)** P. Juozaitį teisman (tieson), kaltindamas jį B. St.

18. **Jonas Petraitis iškėlė** P. Juozaičiui bylą dėl 1000 rub. iš vekselio, arba: **J. Petraitis apskundė** P. Juozaitį dėl 1000 r. iš vekselio, arba: **J. Petraitis pašaukė** P. Juozaitį teisman dėl 1000 r. iš vekselio.

19. **Kaltinimo kėlimas, pareiškimas** — r. vozbuženije obvinenija, ugodovnago presledovanija.

20. **Kaltinimo kėlimas yra pirmūtinis baudžiamojo proceso laipsnis (žingsnis).**

21. **Skundo pareiškimas, (ap)skundimas** — r. predjavlenije iska.

22. **Skundo pareiškimas, apskundimas** yra būtina sąlyga civilinio proceso sątykiui įvykti (atsirasti, rasti).

23. **Panaikinti (bylą, kaltinimą, tardymą)** — r. prekratit (dielo, obvinenije...). Teismas tą visą bylą panaikino. Teismas nutarė (nusprendė) šią bylą panaikinti. Teismas nutarė šios bylos tardymą panaikinti.

24. **Sustabdyti (bylą).** Teismas nutarė bylą sustabdyti.

25. **Bylininkas** — r. storonā, tiazuščysia.

28. **Civilinis, turtinis skundikas** — r. graždansky istec.

29. **Liudytojas** — r. svidietel.

30. **Liudytojo parodymas, liudijimas.**

31. **Reiškėjas** — r. zajaritel.

32. **Pareiškimas** — r. zajaвленije.

33. **Trečiasis asmuo byloje, trečiasis bylos asmuo, tretininkas.**

34. **Skundo kaina, vertė.**

35. **Priešingas skundas** — r. vstriečny isk.

36. **Apdrausti skundą** — r. obezpečit isk.

37. **Įrodymas, įkaltinimas, klaidis** — r. dokazatelstvo; ulika.

38. **Įrodinėti, įrodyti kaltbę, įkaltinti, įkliudinti** — r. dokazivat, dokazat, uličat, uličit.

39. **Viešasis ir neviešasis, išsavinis, privatinis kaltinimas** — r. publicnoje i. častnoje obvinenije.

40. **Apeliacija, apeliacinis skundas.**

41. **Kasacijos, kasacinis skundas.**

42. **Atskirasis skundas** — r. častnaja žaloba.

43. **Byla einą, byla yra, teisima** — r. dielo proizvođitsia.

44. **Bylą vesti, byloti.**

45. **Teismo tvarka** — r. poriadok proizvodstva.

46. **Apeliacinė ir kasacinė teismo tvarka.**

47. **Teismas atskirais skundais.**

48. **Atvykti, atėti, atoti teisman.**

vienetai, bet kai kurie iš jų jungtiniai; pirmi 24 vienetai yra medžiaga iš pirmojo posėdžio svarstymo, nuo 25-o vieneto – iš antrojo posėdžio (eiliskumas nesiskiria nuo esančio protokoluose). Paskelbtasis projektas turiniu iš esmės sutampa su protokolų medžiaga (yra vos keletas nelabai reikšmingų skirtumų), tik laikraštyje nedėti sakinių pavyzdžių ir kai kurių junginių rusiški atitikmenys (nors protokoluose atitikmenys buvo). Sąrašo gale prašyta Terminologijos komisijai siųsti pastabas ir informuota, kad po mėnesio galutinai suredaguoti terminai bus paskelbti laikraštyje *Švietimo darbas*.

Kaip matyti iš vėlesnių protokolų, atsiliepiamų buvo – 1922 m. vasario 2 d. protokole rašoma, kad „Komisijoje gauti nuo pil. Bulotos ir pil. Bendorio pareiškimai dėl paskelbtų teisės terminų“ (TKPP 1922: 31). A. Kriščiukaičiui pavesta juos peržiūrėti ir kitame posėdyje padaryti pranešimą.

Po savaitės (vasario 9 d.) vykusio posėdžio protokole rašoma, kad „Kriščiukaitis praneša Komisijėlės nusistatymus dėl pil. Bulotos ir pil. Bendorio pareiškimų teisės terminų srityje“ (TKPP 1922: 32) (iš to galima numanyti, kad A. Kriščiukaitis buvo Teisių terminų komisijėlės narys). Atsižvelgdama į gautus siūlymus Komisija nutaria prie sąrašo pridėti šiek tiek duomenų (įtraukti terminus *pradėtinis skundas* (*первоначальный иск*), *parodymas*, *liudijimas* (*свидетельство, показание*), pridėti junginį *nutraukti*, *nustabdyti bylą* (*прекратить дело*)), o vietoj *kliaudis* (*улика*) teikti *įkaltis* (*kliaudies* pirminiame projekte ir nebuvo, šis žodis greta *įrodymo*, *įkaltinimo* buvo pridėtas pačios Komisijos gruodžio 1 d. posėdyje).

Kovo mėnesį (9 d.) dar kartą aptartas pataisytas teisės terminų sąrašas ir nutarta galutinį sąrašą paskelbti laikraščiuose *Lietuva* ir *Švietimo darbas*. Posėdžio protokole įrašyta, kad „[P]aaiškinamasai rusų kalbos tekstas nutarta rašyti senąja (ne bolševikų) rusų rašyba“ (TKPP 1922: 36) (pirmajame *Lietuvoje* skelbtame projekte rusiški žodžiai apskritai buvo perrašyti lotyniškais rašmenimis). Laikraštyje *Lietuva* terminai pasirodė tą patį mėnesį (TT₁), o laikraštyje *Švietimo darbas* – kiek vėliau, liepos mėnesį (TTR₁). Tais pačiais 1922 m. pradėtas leisti žurnalas *Teisė* į pirmąjį numerį taip pat įdėjo šį sąrašą (TT₂). Palyginti su 1921 m. gruodžio mėnesį *Lietuvoje* paskelbtu pirmuoju projektu, duomenys dabar jau buvo pateikti kiek tvarkingiau, sąrašas buvo pertvarkytas į dvi dalis, kuriose atskirti terminai ir pavyzdžiai. Pirmojoje dalyje pateikti 46 numeruoti terminai ar terminologinio pobūdžio žodžių junginiai (su vienu numeriu teiktas nebūtinai vienas terminas, t. y. realus terminų skaičius buvo didesnis), o antrojoje dalyje – 22 numeruoti sakinio pavidalo vartosenos pavyzdžiai (su įvairiais variantais). Palyginti su projektu, terminų pakeista nedaug. Be anksčiau minėtų protokole fiksuotų keitimų, atsirado, pavyzdžiui, *atsakovas*, *ieškovas*, o projekte buvo atitinkamai tik *atsakytojas*, *skundikas*. Radosi *ieškinys* su sinonimu *ieškas*, o projekte šia reikšme buvo tik *skundas*. Pašalintas prieš tai pačios Komisijos pasiūlytas *tretininkas* greta *trečiasis asmuo byloje*, taip pat pašalintas pačios Komisijos greta *neviešasis (privatinis) kaltinimas* buvęs prirašytas nevykęs *išsavinis kaltinimas*. Prie *apeliacinis skundas*, *kasacinis skundas* papildomai prirašyti variantai *apeliacijos skundas*, *kasacijos skundas* (šie variantai jau buvo 1921 m. gruodžio 1 d. protokole (TKPP 1921: 22), tik kažkodėl praleisti paskelbtame projekte).

Kokie gi teisės dalykai apskritai rūpėjo pirmajai Terminologijos komisijai? Patvirtintasis sąrašas pradedamas nuo bylų rūšinių terminų: *byla*, *teismo byla* (*судебное дело*), *baudžiamoji* (*криминаlinė, kriminalė*) *byla* (*уголовное дело*), *civilinė* (*civilė*) *byla* (*гражданское дело*). Jau minėta,

kad daug dėmesio skirta asmenims įvardyti. Tie asmenys, žinoma, atlieka tam tikrus teisinius veiksmus. Kaip tuos veiksmus įvardyti, kaip pateikti junginiuose, sakiniuose, ir buvo vienas iš svarbiausių dalykų, dėl kurių anuomet, prieš 100 metų, norėta susitarti. Sąrašė¹⁰ matyti nemažai įvairių su byla susijusių veiksmų ir jų įvardijimo variantų, pvz.:

<i>atvykti, ateiti, stoti teisman</i>	(явиться въ судъ);
<i>kelti, iškelti, sukelti bylą, apskųsti,</i>	(возбуждать дѣло);
<i>pašaukti, paduoti, teisman (tieson)</i>	
<i>bylą vesti, varyti, byloti</i>	(вести дѣло);
<i>žiūrėti, klausyti, teisti, spręsti bylą</i>	(разсматривать, разбирать, слушать, рѣшать дѣло);
<i>bylą nukelti</i>	(исключить дѣло изъ очереди);
<i>bylą atidėti</i>	(дѣло отложить);
<i>sustabdyti bylą</i>	(приостановить дѣло);
<i>išžiūrėti, išklausti, išteisti, išspręsti bylą</i>	(разсмотрѣть, выслушать, разобрать, рѣшить дѣло);
<i>byla eina, teisiama, yra</i>	(дѣло производится).

Kitą reikšmingą grupę sudaro su kaltės įrodinėjimu, skundų, ieškinių, prašymų nagrinėjimu susijusių veiksmų įvardijimo konstrukcijos, pvz.:

<i>įrodinėti, įrodyti (kaltybę, kaltę), įkaltinti</i>	(доказывать, доказать, уличать, уличить);
<i>nutraukti, nustabdyti, numarinti</i>	(прекратить (дѣло, обвиненіе, слѣдствие));
<i>(kaltinimas, tardymas)</i>	
<i>sulaikyti prašymas, skundas</i>	(оставить прошеніе, жалобу безъ движенія);
<i>prašymas, skundas atmesti, nepatenkinti</i>	(оставить прошеніе, жалобу безъ послѣдствій (безъ уваженія, безъ удовлетворенія), въ искѣ отказать);
<i>prašymas (skundas) nežiūrėti, palikti</i>	(оставить прошеніе (жалобу, искъ) безъ разсмотрѣнія);
<i>prašymą, skundą nežiūrėtą (nežiūrėjus)</i>	
<i>apdrausti ieškiny, ieškas, skundas</i>	(обезпечить искъ).

Matyti, kad būta poreikio susitarti, kaip ant raštų turėtų būti užrašoma rezoliucija. Pasiūlyta: *į bylą (bylon) (къ дѣлу), žinoti (imti žinion, dēmēn), vadovautis, vykinti (imti vykmen) (принять) къ свѣдѣнію, руководству, исполненію).*

¹⁰ Minėtuose trijuose šaltiniuose, kuriuose paskelbtas galutinis sąrašas, yra smulkių redakcinio, korektūrinio ir pan. pobūdžio skirtumų. Medžiaga kiek geriau sutvarkyta, suvienodinta *Švietimo darbe*, todėl pavyzdžiai daugiausia imti iš ten. Pavyzdžiui, projekte buvo *Kuriame teisme eina, yra, bylojama ta byla?* (TTP). Vėliau skelbta *Kuriame teisme eina, yra bylojama ta byla?* (TT₁, TTR₁), bet plg. *Kuriame teisme yra, (eina, bylojama) ta byla?* (TT₂).

To meto teisės kalba neturėjo nusistovėjusių formuluočių, todėl svarbu buvo susitarti ne tik dėl pačių terminų, bet ir dėl terminų pateikimo tam tikrose standartinėse frazėse. Vartosenos pavyzdžiai sudarė didelę dalį Terminologijos komisijos svarstytos terminologinės medžiagos. Iš jų matyti, kad norėta teismų darbuotojus mokyti, kaip turėtų būti rašomi bylų tekstai, pvz.:

Atvyko (atėjo), pas mane, Teismo Tardytoją, Jonas P. ir pareiškė...

Jonas iškėlė Petrui bylą, kaltindamas jį Baudž. stat. 418 straipsniu (iš straipsnio), arba apskundė (pašaukė, padavė teisman, tieson) del 1000 auks. iš vekselio.

Teisman atvyko (stojo) bylininkai ir liudytojai (liudininkai).

Liudytojai buvo paklausti (išklausinėti, išstardyti) su priesaika (be priesaikos) ir parodė...

Buvo perskaitytas neatvykusiojo liudytojo N. liudijimas (rodymas).

Atsakovas (apskųstasis, atsakytojas) pareiškė prieš ieškovą (skundiką) (iškėlė skundikui) priešingą ieškinį (skundą) ir prašė įtraukti bylon P-tį trečiuoju asmeniu.

Ieškovas (skundikas) palaikė (gynė, pritarė) ieškinį (iešką, skundą), atsakovas (apskųstasis, skundžiamasis) ieškinio (ieško, skundo) nepripažino.

Jono P. ieškinį (skundą) Apygardos Teismas atmetė ir jo apeliacijos Vyr. Tribunolas nepatenkino.

Iš esmės galima sakyti, kad prieš 100 metų Terminologijos komisija teisės kalbą vertino ne tik terminologiniu aspektu, bet ir apskritai teisės kalbos tvarkybos aspektu. Kartu matyti, kad Komisija nebuvo griežta, nesiekė iš karto nustatyti tik vieno termino ar vienos formuluotės – buvo palikta daug pasirinkimo laisvės, daug variantų. Pradiniam tvarkybos etape tai yra natūralus ir suprantamas dalykas – norėta leisti, kad vartotojai patys pasirinktų, kuris variantas atrodo tinkamesnis. Dabartinė teisės kalba per 100 metų, žinoma, įgavo kitokį pavidalą, nemažai anuomet siūlytų vartosenos variantų neteko aktualumo, bet apskritai negalėtume teigti, kad pokyčiai yra didžiuliai. 100 metų senumo teisės kalba mums yra iš esmės suprantama, o tai rodo, kad dabartinė mūsų teisės terminija išaugo iš tos terminijos, kurios pamatai buvo dėti prieš 100 metų.

Aptartasis terminų sąrašas pradėtas svarstyti pirmaisiais Terminologijos komisijos darbo metais ir pažymėtas pirmu numeriu, vadinasi, tikėtasi, kad sąrašų bus daugiau, bet iki Terminologijos komisijos iširimo prie teisės terminų svarstymo daugiau grįžta nebuvo. Nors sąrašas ir nedidelis, jis vis tiek buvo reikšmingas lietuviškos teisės terminijos formavimosi etapui. Jo reikšmingumą rodo ir tai, kad spaudoje jis buvo skelbtas ne

vieną kartą. Terminologijos komisijos sekretorius A. Vireliūnas 1924 m. savo iniciatyva išleido 144 puslapių apimties knygelę, į kurią sudėjo iki to laiko Komisijos apsvarstytus ir paskelbtus terminus (atskiris skyreliais pagal sritis). Tarp jų buvo ir aptartieji teisės terminai (TTR₂). Knygelės rengėjas teisės terminų ir žodžių junginių sąrašą pertvarkė abėcėlės tvarka, vartosenos pavyzdžius perkėlė greta susijusių terminų, pridėjo papildomų nuorodų, sudarė rusiškų atitikmenų rodyklę. Toks pateikimas vartotojams, tikėtina, buvo patogesnis. Iš esmės tai buvo ta pati anksčiau skelbta medžiaga, matyti tik vienas kitas nedidelis turinio skirtumas¹¹ (pvz., prie buvusių sinonimiškų *bylos pažyminių baudžiamoji, kriminalinė, kriminalė* dar pridėta ir *kriminalioji*; vietoj sinonimų *atskirasis (privatinis) skundas* pateikti variantai *atskiras(is), privatus(is) skundas*). A. Vireliūno pertvarkytas teisės terminų sąrašas dar po keleto metų, kai Terminologijos komisija jau neveikė, buvo išspausdintas Lietuvos teisininkų draugijos leistame *Teisininkų kalendoriuje* (TTR₃) (beje, minėtos Draugijos pirminkas ir buvo teisės terminų sąrašo rengėjas A. Kriščiukaišis). Kalendorių sudarė Zigmas Toliušis. Jis savo iniciatyva ar galbūt tardamasis su A. Kriščiukaičiu teisės terminų sąrašą ištaisė kai kurias klaidas, padarė šiek tiek dalykinių turinio keitimų, pvz., kai kur sumažino sinonimų – paliko tik *atsakovas* (anksčiau greta buvo *atsakytojas, skundžiamasis, apskųstasis*), tik *liudytojas* (buvo ir *liudininkas*). Galbūt po keleto metų jau buvo matyti vartosenos polinkių, į kuriuos stengtasi reaguoti.

APIBENDRINAMOSIOS IŠVADOS

Prieš 100 metų prie Švietimo ministerijos įsteigta Terminologijos komisija, be kitų sričių, prisidėjo ir prie teisės terminijos tvarkybos. Teisė buvo viena iš pirmųjų sričių, kurių ėmėsi ši Komisija. A. Kriščiukaičio sudarytas teisės terminų sąrašas svarstytas jau pirmaisiais Komisijos veiklos metais. Sąrašo projektą Komisija laikė, matyt, pakankamai gerai parengtu, nes pirminiam jo svarstymui pakako dviejų posėdžių, keitimų protokoluose užfiksuota palyginti nedaug, bet ir svarstomos medžiagos nebuvo daug. Paskelbtą projektą sudarė 68 numeruoti vienetai, tarp kurių buvo ir terminų, ir terminologinio pobūdžio žodžių junginių, ir sakinių. Medžiaga skirta teismų reikmėms – užtikrinti lietuvių kalbos funkcionavimą teismuose buvo vienas svarbiausių tikslų ir kartu iššūkių nepriklausomybės

¹¹ Yra padaryta ir klaidų, kurių nebuvo ankstesnėse redakcijose. Jos daugiausia korektūrinio pobūdžio, pvz.: *išleisti bylą* vietoj *išteisti bylą*, *tiesti byla* vietoj *teisti bylą*.

pradžioje. Galima teigti, kad svarbiausias šio sąrašo tikslas buvo įvardyti teismo procese veikiančius asmenis ir jų atliekamus veiksmus. Sąrašas turėjo būti tęsiamas, bet tęsinio nesulaukta, o ir pati Komisija veikė tik penkerius metus, radosi nesutarimų, kurie greičiausiai ir buvo trumpo veikimo priežastis. Vis dėlto šis mažiausiai penkis kartus (neskaičiuojant pirmojo projekto) įvairiais pavidalais su nedideliais terminologiniais skirtumais paskelbtas terminų sąrašas nepriklausomybės pradžioje buvo reikšmingas. Jis, viena vertus, parodė organizuotos teisės terminų ir apskritai teisės kalbos tvarkybos svarbą, kita vertus, jis galėjo tapti teisės terminografijos akstinu (deja, netapo). Turint omenyje, kad terminų sąrašo projektas buvo rengtas 1921 m., kai teisės tekstų lietuvių kalba buvo dar labai nedaug, galima suprasti, kodėl jame teikta nemažai raškos variantų, o Terminologijos komisija tų variantų ne tik nemažino (kaip dabar įprasta terminologijos darbe), bet dar ir pridėjo. Matyt, tikėtasi, kad vartoseną pati pakryps reikiama linkme, o pradiniam etape buvo svarbu pasiekti bent jau tai, kad teismų tekstai apskritai būtų rašomi lietuvių kalba.

PAGRINDINIAI ŠALTINIAI

- TKPP 1921–1923: *Terminologijos komisijos posėdžių protokolai Nr. 1–80*. Saugoma Lietuvių kalbos institute.
 TT₁ – Teisės terminai. – *Lietuva*, 1922, kovo 26, 3.
 TT₂ – Teisės terminai. – *Teisė* 1, 1922, 53–56.
 TTP – Teisės terminai (projektas). – *Lietuva*, 1921, gruodžio 23, 2.
 TTR₁ – Terminai teisės reikalams. – *Švietimo darbas* 7, 1922, 77–81.
 TTR₂ – Terminai teisės reikalams. – *Įvardai, arba terminai, priimti Terminologijos komisijos*, Kaunas, 1924, 13–23.
 TTR₃ – Terminai teisės reikalams. – *Teisininkų kalendorius 1928 metams*, sudarė Z. Toliušis, 272–277.

LITERATŪRA IR PAPILDOMI ŠALTINIAI

- Andriulis Vytautas 1998: *Pirmosios Lietuvos Respublikos (1918 II 16 – 1940 VI 15) teisinės sistemos kūrimo bruožai*, Vilnius: Lietuvos teisės akademija.
 Aukšoriūtė Albina 2011: Terminologijos komisijos (1921–1926) veiklos apžvalga. – *Terminologija* 18, 80–91.
 Prieiga internete: <http://journals.lki.lt/terminologija/article/view/416>.
 Aukšoriūtė Albina 2021: Terminologijos komisijos įkūrimo šimtmečiui. – *Gimtoji kalba* 3, 3–9.
 Ažubalis Algirdas, Builienė Diana, Kazlauskaitė-Markelienė Rolanda 2010: *Valstybinė kalba Lietuvos kariuomenėje (1918–1940)*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
 Deviatnikovaitė Ieva 2021: Lietuvių kalba tarpukario teisėje. – *Logos* 106, 156–172. Prieiga internete: <http://www.litlogos.eu/L106/Deviatnikovaite.html>.
 Keinys Stasys 2012 [1967]: Lietuvių terminologijos kūrimo apžvalga (iki 1940 m.). – Keinys St., *Lietuvių terminologijos raida*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 29–56.
 Kvašytė Regina 2021: Apie pirmąsias terminologijos komisijas Lietuvoje ir Latvijoje. – *Mokslo Lietuva* 7, 11–12; 8, 6–7.
 Laurinaitis Jonas Martynas [J. M. Ls.] 1925a: Terminologijos darbo esmė. – *Kardas* 8, 5–7.
 Laurinaitis Jonas Martynas [J. M. Lts.] 1925b: Terminologijos darbo evoliucija ir terminologų santykiai. – *Lietuva* 126 (birželio 9 d.), 2–3.
 Laurinaitis Jonas Martynas 1930: Terminologijos darbo atgaivinimas. – *Kalba* 1, 27–31.
 LLTDS 1919: Laikinasios Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas – *Laikinosios Vyriausybės žinios* 2–3/26.

- Maksimaitis Mindaugas 2001: *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 metais*, Vilnius: Justitia.
- Maksimaitis Mindaugas 2007: Prie lietuviškos teisės kalbos ištakų. – *Jurisprudencija* 5(95), 7–13. Prieiga internete: <https://www3.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/2720>.
- Masiulis Boleslovas 1954: Kalba ir teisininkai. – *Teisininkų žinios* 6, 1–3; 7, 2–3.
- Palionis Jonas 1995: *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, II pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Pupkis Aldonas 2019: Lietuvių kalba valstybėje. Iš tarpukario patirties. – *Gimtoji kalba* 1, 4–13; 2, 7–15.
- Stravinskas Petras 1938: Lietuviškosios teisinės terminologijos klausimu. – *Teisė* 41, 94–99.
- TKSĮ 1921: Terminologijos komisijos sudarymo įsakymas. – *Vyriausybės žinios* 60–551.
- Umbrasas Alvydas 2001: Teisės terminijos padėtis Lietuvoje 1918–1940 metais. – *Terminologija* 8, 76–94. Prieiga internete: <http://journals.lki.lt/terminologija/article/view/698>.
- Umbrasas Alvydas 2010: *Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais: pagrindinių kodeksų terminai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Umbrasas Alvydas 2013: Lietuvos Respublikos terminų bankas: 10 metų po įstatymo priėmimo. – *Terminologija* 20, 94–120. Prieiga internete: <http://journals.lki.lt/terminologija/article/view/475>.

THE ORDERING OF LEGAL TERMINOLOGY IN THE TERMINOLOGY COMMISSION (1921–1926): ON THE OCCASION OF THE 100TH ANNIVERSARY OF THE TERMINOLOGY COMMISSION

Summary

14 March 2021 marked 100 years since the first Terminology Commission was set up in Lithuania to oversee the normalization of terminology in various fields, including law, in an organized manner. The article is dedicated to commemorating this anniversary. After the restoration of independence in 1918, the Lithuanian language was for the first time used for the official needs of the state, therefore the ordering of legal terminology and the language of law in general was of special importance and was directly connected to statehood. The Terminology Commission, which was established in 1921 under the Ministry of Education, took over the ordering of legal terminology in its first year of operation – a separate sub-commission was formed and discussed a set of legal terms prepared by Antanas Kriščiukaitis. The minutes of the Terminology Commission show that the Commission slightly modified the list of terms, changed some and added more options. The list was not large (68 items) and included not only terms but also examples of usage. The material was intended to serve the needs of courts, as ensuring the functioning of the Lithuanian language in court was one of the most important goals and challenges at the start of independence. Setting out terms which name the persons taking part in legal proceedings and their actions was the main purpose of this list. The list of terms was supposed to be continued, but it did not happen, and the Commission ceased to exist after five years. Nevertheless, this list of terms, which at the time was published at least five times, was significant and contributed to the formation and development of the language of law. It had a didactic function at the start of independence and court staff could learn how to write court case texts from it.

Gauta 2021-09-06

Alvydas Umbrasas
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas alvydas.umbrasas@lki.lt